

מוקדש לזכר הילד פנחס ז"ל
 נשמה טהורה שברצות ה' נתנה
 וברצותו נטלה,
 ויהי שם ה' מבורך
 מעתה ועד עולם.

אבילות על נפל שחי יותר משלושים יום*

הדברים שלהלן אינם באים לפסוק הלכה ואף לא לדון בכל הילודים אלא באלו שמיד עם לידתם אומדים הרופאים את תוחלת חייהם כקצרה ביותר. ביתר דיוק מדובר, לדוגמא, בתינוק שנולד עם בעיה כה חמורה, עד כי קביעתם הפסקנית של הרופאים ואף הידיעה הכללית מהמציאות היא, שבכל הפעמים בעבר, ובלא יוצא מן הכלל, ילוד כזה – בטיפול קונבנציונלי – נפטר תוך חודש-חודשיים.

השאלה היא: האם צריך לנהוג מנהגי אבלות, ובמיוחד לשבת שבעה, על תינוק זה במידה ויחיה יותר משלושים יום?

לצורך זה נדון תחילה בדבריו של רבן שמעון בן גמליאל המובאים במסכת שבת (קלה:) ובמקומות נוספים בש"ס ובהם נאמר:

תניא: ר"ש בן גמליאל אומר: כל ששהה שלושים יום באדם – אינו נפל, שנאמר: "ופדויו מבין חדש תפדה".

ממילים אלו משמע שרשב"ג בא לקבוע כלל פסקני: הדרך לקבוע אם וולד הוא בר קיימא-היפך הנפל – היא לשאול שאלה אחת: האם הוולד חי שלושים יום או לא: אם חי שלושים יום – יוצא הוולד מכלל נפל (ואם מת חייבים קרוביו לנהוג עליו אבלות, והרוצחו חייב מיתה. וכו') ואם לא חי שלושים יום, הרי הוא כנפל ואין לנהוג לגביו מנהגי אבלות.

דעתו של רשב"ג התקבלה להלכה בעניני אבלות ובהתאם לכך כותב הרמב"ם:

"הנפלים אין מתאבלים עליהם וכל שלא שהה שלושים יום באדם הרי זה נפל. אפילו מת ביום שלושים – אין מתאבלים עליו". (רמב"ם אבל א, ו).

* נכתב על ידי נער "מופלא סמוך לאיש" לאחר לידת אחיו (פנחס ז"ל) עם מום לב קטלני: חדר שמאלי היפופלסטי. לבקשת המשפחה מופיע המאמר בעילום שם. חודשים ספורים אחר פטירתו של פנחס ז"ל, בשנת תשמ"ז, התברר שקיים רופא כפילדלפיה שפיתח שיטה ניתוחית חדשה המסוגלת להציל את חייהם של כ-50% מהנולדים עם המום הזה. מהפכה רפואית זו, יכולה לשנות, כמובן, את פסק ההלכה. – העורך

(נגד מי שנוהג מנהגי אבלות על מות ינוקא במקום שאין חיוב לכך, יוצאת הגמרא חוצץ בהמשך הסוגיא שם, בדף קל"ו. ע"ש).

ברם: נשאלת השאלה מה דינו של תינוק שאף שידוע כי הוא אחרי שלושים יום, אבל הנה הרופאים אומרים עליו מרגע לידתו, וכוודאות גמורה, שאינו בן קיימא, ומראים למשל צילום ברור של לב חסר, כך שאין אפילו שאלה של נאמנות הרופאים בזה. ובכך מה הדין במצב שכזה, מצב בו המדע והרופאים וכל ברי-הכי אומרים שאין לולד כל סיכוי לחיות ובמהרה ימות אלא שזה יכול להמשך יותר מחודש? האם גם כאן סובר רשב"ג שמשיעברו שלושים יום חייבים עליו אבלות, או שמא משום שלפי מציאות הרפואה היום, וולד זה אינו בר קיימא מרגע לידתו ולעולם, (אם לא שיוחלף ליבו או כ"ד), אם כן לא יצא מכלל נפל, ואין חיוב אבלות במותו.

בכדי לפתור שאלה זו נעיין ברש"י בהסברו לדברי רשב"ג במסכת שבת (קלה:): ד"ה מבן חדש:

"מבן חדש מדתלי בהכי ש"מ עכשיו נתברר שהוא בן קיימא ולא קודם לכן".

כוונתו של רש"י היא להסביר כיצד לומד רשב"ג את דין שלושים היום, החודש, מהפסוק. ורש"י מסביר שמהפסוק על דיני פדיון בכור מובן שהזמן הקובע לפדיון הוא חודש ולא פחות, ורשב"ג מקיש מכך לעצם הגדרת הוולד.

ברם עיון נוסף ברש"י יראה לנו שלמעשה יש בדברי רש"י חידוש:

"עכשיו – אומר רש"י – נתברר שהוא בן קיימא".

כלומר: מה שחשוב הוא דבר אחד: לקבוע האם הוולד הוא בן-קיימא ולא אם הוולד הוא בן חודש ויותר. כלומר מה שחשוב הוא לברר האם יש לו קיום, האם יצא מכלל נפל במובן הגופני, במובן הבריאותי או לא. וחייבים אנו לומר כן בדעת רש"י שאם לא כן מדוע רש"י צריך להסביר על ידי סברה את משמעות החודש בפדיון בכור? מדוע שלא יאמר שזו פשוט גזרת הכתוב? מדוע ההדגשה של מושג ה"בר קיימא"?

אין ספק שמדברי רש"י משמע שאין כאן עמידה שרירותית על פרק זמן של שלושים יום ויהא מצבו של התינוק אשר יהא. אלא אדרבה: מה שחשוב הוא לקבוע האם הוולד הוא בר קיימא ורק – כמו אומרים לנו – שעפ"י רוב אחר שלושים יום וולד יוצא מדין נפל. אבל – כמו אומרים לנו – אם מדובר בתינוק שאחר שלושים יום עדיין לא יצא מכלל נפל (כמו ילד שחצי לבו לא פועל וידוע שתוך חודשיים ימות אבל כרגע הוא חי) – תינוק כזה ימשיך להיות מוגדר נפל, ולא בר קיימא, גם לאחר שלושים יום.

כך נראה מרש"י.

לפי זה יוצא שאין לנהוג מנהגי אבלות בתינוק כנ"ל.

אכן: כל זה לפי דעת רשב"ג שהלכה כמותו, אבל בכדי לברר עוד יותר לעומק את דעתו של רשב"ג, נראה עכשיו שיש חולקים על רשב"ג¹.

במשנה שבמסכת נדה (מג:) כתוב:

"תינוק בן יום אחד מטמא בזיבה..."

וההורגו חייב

והרי הוא לאביו ולאימו כחתן שלם."

ברור שמשנה זו חולקת על דעת רשב"ג, שהרי משנה זו דעתה שתינוק אינו נקרא נפל למרות שעדין לא עברו שלושים יום, ולכן חייבים עליו באבלו, שאם לא כן מדוע ההורגו חייב וכו'? ובאמת בהמשך שם שאלה הגמ' (נדה מד:) על אותה המשנה ונענית ע"י רב פפא האומר שמשנה זו היא: "דלא כרשב"ג..."

ענינה הכולל של מחלוקת רשב"ג וחכמים אינו נוגע לכאן. ברם, המעיין בגמרא שם יראה כי חכמים קובעים אם תינוק הוא נפל לפי חדשי ההריון: אם נולד קודם תשעה חדשים נקרא נפל, ואם נולד בתום תשעה חדשים מלאים אפילו מת אותו יום אינו נפל וחייבים עליו אבלות וההורגו חייב. זוהי דעת חכמים אלא שאין הלכה כמותם.

ומדוע הבאנו דברים אלו של החולקים על רשב"ג? כי בתוספות על המחלוקת הזו נעשה ברור בענין ההבדל שבין רשב"ג לחכמי משנה זו ואגב זאת מסבירים התוספות את דעתו של רשב"ג, ולהסבר זה יש חשיבות גדולה לעניננו כשאנו רוצים לדעת מהי ההלכה בנושא שקבענו למעלה: האם צריך לשבת שבעה על תינוק הנולד עם מום כזה – וחי יותר משלושים יום – או לא.

הנה בתוספות מסכת נדה, מד, ב, ד"ה "הא לא ספיקא" כתוב:

"הא לא שהא [התינוק בכטן] – ספיקא הוי: משמע הכא דלרבנן [תינוק שזה עתה נולד], הוי טפי בר-קימא מלרשב"ג, ד-לרבנן] אפילו בן יום א' הוי לדידהו בן-קיימא, [ולרשב"ג לא], וכן בפרק החולץ [יבמות לו:]:

[ומקשה התוספות: והלא] בתוספתא מתניא פלוגתייהו [של רבנן מחד ורשב"ג מאידך] על בן ח' [חדשים, ושם] לרבנן אפילו שהא [הוולד] שלושים יום הוי נפל, ואתא רשב"ג למימר דאם שהה שלושים יום הוי בר קיימא דאמר בן ז' הוא ואישתהויי אשתהי, וכן בפרק הערל (יבמות פ:) [ואם כן יוצא שרבנן אינם מוכנים לקבל אפילו שלושים יום כמספיקים על מנת

1. אלא שכאמור אין הלכה כמותם ואנו מביאים אותם רק כדי להבהיר את המשך הדין.

לקבוע שהולד אינו נפל ומחמירים ודורשים יותר ימים מרשב"ג, וכאן זה בדיוק להיפך. היתכן?]

[ומתרצים התוספות:] ויש לומר דבתרתי פליגי... [ומסקנת התוספות היא] דכל ולדות בעי רשב"ג יום ל', [ואילו]... לרבנן לאו בל' תלוי אלא בחדשי ההריון". ע"כ.

דברי התוספות "דבכל וולדות בעי רשב"ג יום ל'", האם התוספות מסבירים אחרת מרש"י הנ"ל את דעת רשב"ג? האם מהתוספות הזו יוצא שלפי רשב"ג מה שחשוב זה כאילו דבר שרירותי: שלושים יום או לא שלושים יום? או שמא גם הם חושבים כרש"י שאין מדובר בגזרת הכתוב אלא בחיפוש אחר ידיעה אם התינוק הוא בר קיימא או לא?

כפי שאמרנו לעיל, לדבר זה נפק"מ גדולה, כי אם המדובר בקביעה שרירותית, גזרה הנלמדת מהפסוק "מבן חודש תפדה", כי אז, כאמור, לא איכפת לנו אם התינוק נולד עם מום או לא: ברגע שיעברו שלושים יום יצטרכו לשבת עליו שבעה, ואין מה לברר. לעומת זאת אם הרעיון של רשב"ג זה לברר אם הילד הוא בר קיימא, הנה אם למשל על ידי ה"אקו" גילו שהתינוק בשום אופן לא יכול להיות בר קיימא, כי יש לו פגם חמור מאד בלב, במקרה כזה זה לא משנה אם הוא יוכל להיות יותר משלושים יום, כי גם אם יהיה שלושים יום, הוא לא נחשב עדין אלא לנפל ואין להתאבל עליו.

בפשטות יוצא שלפי תוס' דעתו של רשב"ג היא שתמיד בודקים רק דבר אחד: האם עברו שלושים יום מהלידה או לא. רק כך קובעים אם יצא מכלל נפל. ולכן תמיד הוא חולק על כל צורה אחרת של מדידה שרבנן מציעים, בין אם זה מיקל ובין אם זה מחמיר בהיקף הימים.

אם כך, אז התוס' חולקים על רש"י בשאלה מהו לדעת רשב"ג בן קיימא: לדעת התוספות, משעברו שלושים יום, הוולד פסק להיות נידון בדיון נפל ויש להתאבל עליו ככל האדם ממש ללא קשר למצבו הרפואי.

ואילו לרש"י מציאות של אבילות תתכן רק אחרי שהולד יצא מכלל נפל, אחר שידוע לך לפי מה שאתה יכול לבדוק באמצעות מכשירך, בדור שאתה חי בו, האם יש חיות לתינוק או לא.

כל זה לפי דעת רשב"ג שהלכה כמותו.

* * *

אכן בעיון נוסף יש לומר כי נראה שאין כן הפשט בתוספות, ובאמת דעת רש"י ודעת התוספות בזה חד היא. מסתבר שגם לתוס' העיקר הוא האם התינוק נכנס לדיון בן-קיימא או לא. התוס' רק קובעים שרשב"ג בא להוציא

מדעת חכמים שמה שקובע הוא האם כלו לו חדשיו (אולי משום שמציאות כזו שבטוחים שכלו לו חדשיו, היא מציאות רחוקה). על כן מדגישים התוספות שרשב"ג סובר שאת מציאות הקיום של הוולד אין קובעים לפי "כלו לו חודשיו" – אלא אחרי שלושים יום או גורם אחר, ברור, מוכיח, והמראה בחוש שהילד הוא בר קיימא.

* * *

לסיכום: נראה שאין מחלוקת בין רש"י ותוס' בהגדרת בן קיימא. לדעת שניהם לרשב"ג קובעים אם הילד הוא בר קיימא אחרי שיצא מכלל נפל וזה ע"פ רוב אחרי שלושים. ומכל מקום וולד שדין הבר-קיימא שלו נשלל מראש, משום מצבו הבריאותי החמור עם לידתו, שלא נמצא בעולם אדם שחי עם מצב שכזה, וולד כזה גם אחר שלושים יום עדיין לא יצא מכלל נפל בגלל שראו את הפגם הקטלני בליבו מיד. ולכן, נחשב לנפל גם אחרי שעברו שלושים יום ואין להתאבל עליו².

מקור: אסיא נה, עמ' 66-62 (1994)

² והרי הוא איפוא, כמי שיצא מחותך או מסורס, שאע"פ שכלו לו חדשיו הרי הוא כנפל, כי אינו יכול לחיות, וכבאבל-רבתי פרק א'. (ר' בנחלת יעקב בפרושו שם וכנימוקי-יוסף מועד קטן סוף פרק ואלו מגלחין). ור' שבנוסח הרמב"ם הגרסא בהלכה היא: "מי שיצא מחותך או מרוסס, אע"פ שכלו לו חדשיו, הרי זה כנפל ואין מתאבלין עליהן". וי"מ לברר מהו תינוק מרוסס. [ראה גם שו"ת לב אריה, ח"ב, סי' לב בתוכן הענינים (הובא: נשמת אברהם, כרך ג' חו"מ, סימן תכה, 15א); וכן ספר אסיא ה, עמ' 61 הערה 40; ספר עמק-הלכה אסיא כרך א, עמ' 90, הערה 40. – העורך]